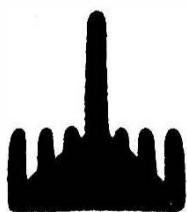

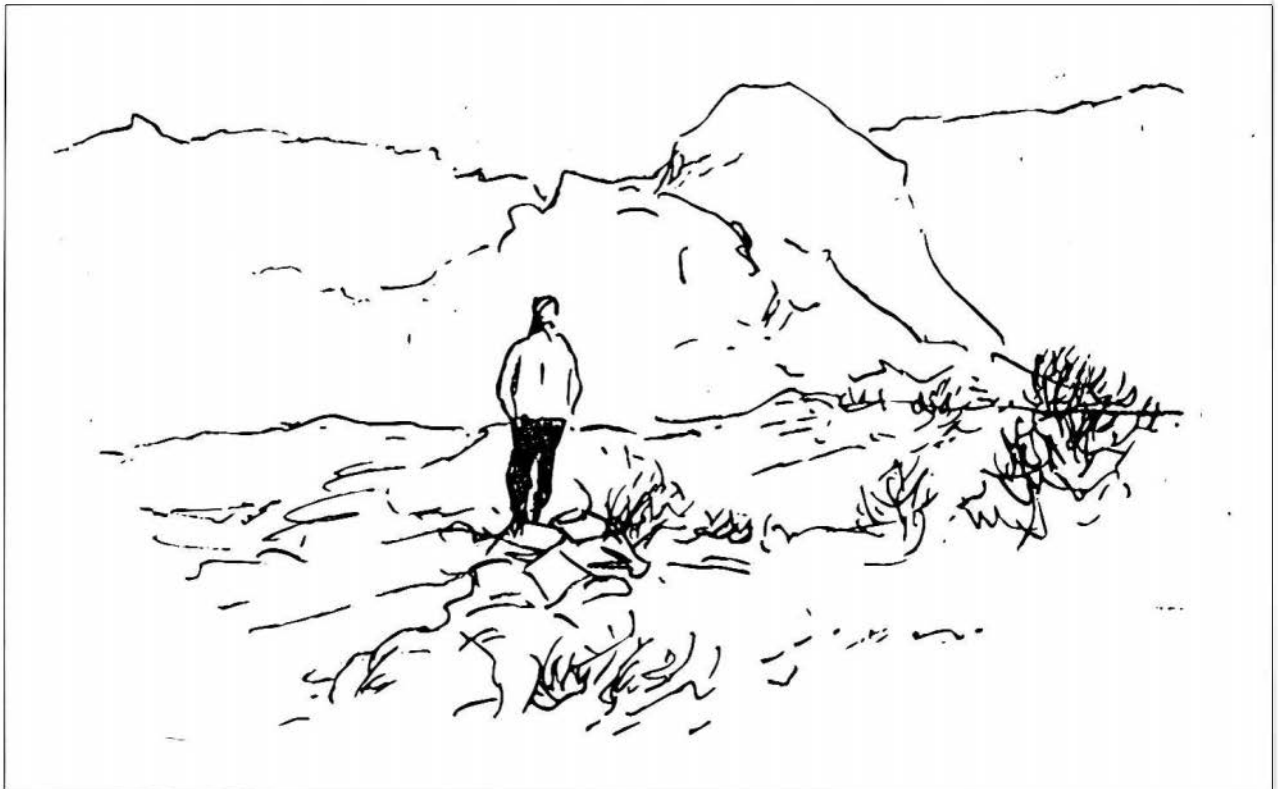
Årbok for Karmsund 1995-1996

Karmsund Folkemuseum

Haugesund 1996

Haugesund Bok & Offset A.S

Tegning: K. A. Østensjø.

Songen om Skåre

Av Alf Saltveit

Skåre,
Namnet skaper ein varme
eg dagleg kjenner
frå hendingar og ting
frå mine første år.

Skåre.
Ingen annan stad
vart ein del av meg
som søkjer eit mønster
eg vert forma etter.

Skåre,
bygda eg enno bur i
påverkar og følgjer meg
og håpa og påfunna mine
i ein langsiktig plan.

Skåre
får meg til å sjå meg sjølv
i eit uavgrensa landskap
der eg kjem stadig nærare
i slekt med livet.

GARDSNAMN I HAUGESUND

Av: Alf Sæltveit

Stadnamna våre er ofte gode sogeskrivarar. Dei kan fortelja om hendingar og ting som menneska i våre dagar har gløymt. Somme gonger ber dei namn etter personar som har budd her før. I andre høve seier dei eitkvart om landskapet, dei røper eit kjennemerke eller særsyn. Eitkvart om vêr og klima på staden kan dei òg seia. Såleis bør me ikkje festa for stor lit til eit stadnamn berre ved å lesa det på kartet eller ved å leita det opp i offentlege skriv. Det svarar seg å gå på synfaring i terrenget, studera topografien og leita fram eventuelle særmerke. Ikkje minst er det viktig å lytta til talemålet på staden og spørja menneske som høyrer til der. Gamle menneske minnest til vanleg mest, men også dei yngre har ofte ting å leggja fram som dei har etter dei eldre.

Denne artikkelen omhandlar gardsnamna i det tidlegare Skåre herad. Området utgjer i dag bykommunen Haugesund, og somme av stadene er utbygde byområde. Like fullt eksisterer namna her framleis, og må ha sin plass i eit oversyn som dette. At utbyggjing ofte fører til at ein stad endrar karakter ser me ofte. Namna lever sitt eige liv vidare likevel.

Nord-aust i kommunen ligg garden **Halseid**. Me merkar at namnet er to-delt. Eid er i dette tilfellet eit område mellom to vatn, Vigdarvatnet og Stakkestadvatnet. Hals seier noko om landskapet her, at det er smalt eller at det smalnar ved eit høgdedrag. Namnet **Halsane** finn me elles i kommunen, ved Tornes og Fagerheim.

Den neste fjellbygda i nord er **Skarstad**. Det er ikkje så lett å tyda dette namnet som det kan sjå ut. Bygda kan knapt ha noko med skar i fjella å gjera. I eldre dokument finn me skrivemåtar som Skaddestad, Skottestad og Skastad. Det siste er i samsvar med den lokale dialekten. Me kan nok ikkje sjå bort ifrå at her har hendt ei ulukke, altså at her har skjedd ska(de). Men det er nok meir rimeleg at staden er kalla opp etter eit mannsnamn, Skagi. Elles finst det eit oldnorsk verb, skaga, som tyder å stikka fram.

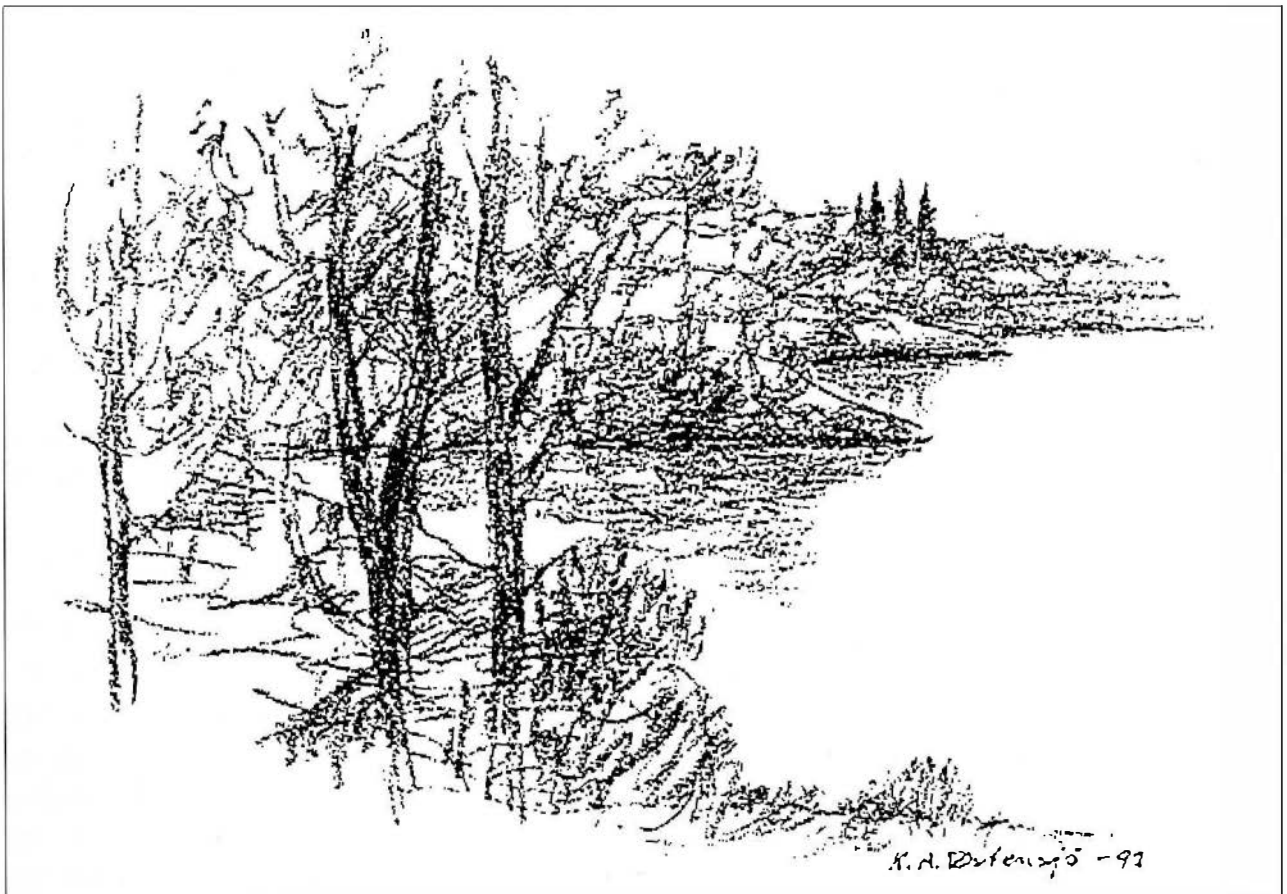
Også namnet **Kalland** kan tolkast ulikt. Eldre skrivemåtar er Kalleland og Kalveland. Også her kan den lokale seiemåten vera til hjelp. Dei som har budd i bygda ei tid seier Kadland. Det skulle ikkje ha noko med kalvar å gjera, og det kan tenkjast at den gamle nemninga Kalveland er ei forveksling med dette bygdenamnet nord-vest i Skjold, eit område som også høyrde til Skåre skipreide. Trulig tyder Kalland ein stad der nokon ropar eller kallar. Bygda ligg langsmed eit smalt og langt vatn. Det er rimeleg at her har vore ferjestad, og folk har ropa over vatnet etter skyss. Båtskyss var elles mykje vanlegare før i tida enn no.

Staden Rophus ved Viksefjorden i Sveio kommune ser ut til å ha fått namn på same vis.

Vikse kan vanskeleg mistolkast. Området ligg på begge sider av ein fjord som vidar seg ut og minner om ein sjø. Eldre skrivemåte er Wixøe. Her finst nokre holmar, men inga øy å snakka om, difor kan me gå ut ifrå at namnet kjem av dei to orda vik og sjø. Bygda har hatt busetnad svært lenge, og sagnkongen Varin eller Dixin ser ut til å vera knytt til namnet. I dag er Viksefjorden grenseskilje mellom dei to fylka Rogaland og Hordaland og mellom kommunane Haugesund og Sveio. Men i eldre tid hørde heile området her til Skåre skipreide.

Frå gammal tid var det nokså vanleg at ein gard hadde støl eller sæter. Me må rekna med at garden **Støle** har fått namn i ein slik samanheng. På stølen gjekk buskapen på beite om sommaren, her stod eit sel eller ei utløe og her vart kyrne og geitene mjølka. Dei eldre namna på garden er Stodull og Stoddil, så tydinga skulle vera grei. Det same kan seiast om den vesle grannebygda **Bakken** som ligg i ein hallebakke ned mot Bakkavatnet.

I nord-vest er kystbygda **Hagland**. Første stavinga, hag, kan vanskelig tyda noka anna enn innhegning eller hage. Det er i og for seg ikkje så mykje å seia om namnet. Det som er interessant er at bygda ligg ope til imot havet. I eldre tider vart ordet hegna brukt i samband med vern. Det er difor ikkje urimeleg at Hagland var eit spesielt område for landevern. At her også i våre dagar er ein kystfestning seier vel litt.

Lenger sør ligg **Bergstøl**, altså stølen ved berget. Såleis finn me ordet støl i to av bygdene i nord. Grannebygda til Bergstøl er **Bleivik**. Opphavet til namnet er uklårt, men det kan koma av bleig, som tyder kile. Ordet skulle då tyda ei vik på skap som ein eller fleire kilar. Eit stykke unna er fjordarmen Mekjarvik, eit namn som nokså sikkert kjem av mækir eller sverd. Såleis kan det vera ein slektskap mellom dei to fjordnamna. Bleivik kan også koma av blæja (underklede eller teppe). Ordet vert ofte nytta om skjer og flatgrunnar. Lite truleg har Bleivik noko med bleiking å gjera.

Grønhiller er kalla opp etter eit naturfenomen. Det er ein heller eller bergvegg som heng utover. Grøn kan koma av gras som veks her eller mose på sjølve berget. **Førland** kan koma av fleire ting. Ei utprega fjordbygd som Førde i Sveio eller Førland i Tysvær er det ikkje. Såleis er det langt ifrå sikkert at det er fjorden eller vågen her som namnet kjem av. Eldre skrivemåtar er Fyrland og Fureland. Det er rimeleg at her har vore mykje furuskog, slik at namnet har oppstått av dette.

Endå lettare å mistyda er **Skokland**, ikkje minst fordi det som familienamn vert skrive Skogland. Men på dialekten heiter det Skokkland, og bygda ligg høgt, som ein skukk eller eit loft. Staden kan òg bera namn etter ein person, Skogr. Eldre skrivemåtar som Schageland og Schougland seier ikkje så mykje her.

Ikkje sjeldan er gardar kalla opp etter kjennemerke i landskapet. Grønhiller er alt nemnd. Eit anna døme er **Storstein** som ligg nordom Skokland. Namnet treng inga utgreiing. Det gjer derimot **Saltveit**, som ligg endå lenger nord. Her er det ikkje råd å finna ei eintydig forklaring. Namnet kan koma av sel, altså ein bygning, men kanskje like gjerne av treet selje. Ein annan ting er dei sadelforma åsryggane som pregar landskapet. Men garden er omtala som Selletueid, Seltued og Selteved i gamle dokument. Det kan tyde på at det ikkje er dei salforma haugeane som namnet kjem av. Rimelegvis byggjer det på sel (hus) og tveit (avskjering). Dette er nok mest sannsynleg, for bygda er delt i to av ei elv som også skil dei to hovudbruka på garden.

Tornes skulle vera greitt. Her finst Torevarden og elva Torå. Namnet på guden Tor går igjen i mange norske nemningar. Dette er sjølv sagt ikkje noko hinder for at Tornes kan vera oppkalla etter ein mannsperson, Tor, eller også ei kvinne, Torunn eller Tora.

Austrheim tyder heimen i aust. Namn som har med retningar å gjera, er svært vanlege. Me kan nemna Nordheim, Sørheim og Vestrheim. Meir underleg lyder **Årabrot**. Men det er greitt nok, og det seier litt om gjeremål og stad. Her er eit vêrhardt havområde der det kan vera stridt å ro. At nokon kan ha brekt årene her, høyrer plausibelt.

Namn som har med kval og sel å gjera, finn me mange stader. Dermed er det ikkje sagt at **Kvala** har fått namn etter eit av desse havdyra. Rett nok kan ein stad som Kvalsvik tyda på det. Men ein annan stad, Kvalen, ligg i innlandet. Dette bør ikkje forvirra oss, for det er nokså vanleg at kval er brukt til nemning på fjell, og også på holmar. Namnet Kvala kan vel også tyda på både det eine og det andre.

Eintydig er heller ikkje **Steinsnes**. At me har med eit nes å gjera er sikkert nok. Så kan me spørja om dette neset er kalla opp etter ein stein, som Storstein,

Gardsnamn i Haugesund

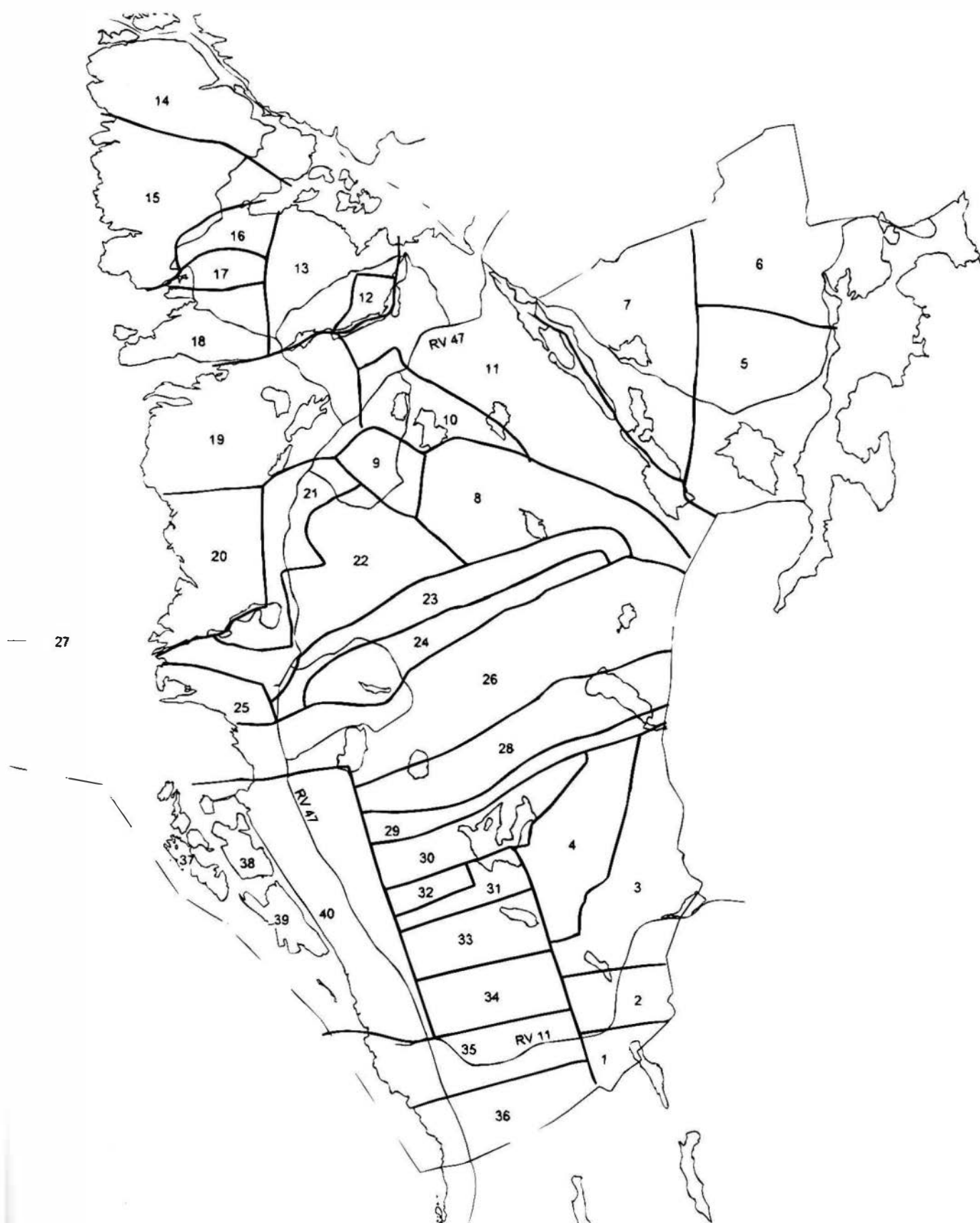
- Gnr.1 Vassbrekke
- « 2 Ørpetveit
- « 3 Fedjedal
- « 4 Tømmerdal
- « 5 Skarstad
- « 6 Halseid
- « 7 Kalland
- « 8 Skokland
- « 9 Storstein
- « 10 Saltveit
- « 11 Vikse - søndre
- « 12 Bakken
- « 13 Støle
- « 14 Hagland - lille

- Gnr. 15 Hagland - store
- « 16 Bergstøl
- « 17 Bleivik
- « 18 Grønhiller
- « 19 Førland
- « 20 Årabrot
- « 21 Tørnes
- « 22 Kvala
- « 23 Steinsnes
- « 24 Austrheim
- « 25 Veste
- « 26 Gard
- « 27 Røvær
- « 28 Hauge

- Gnr. 29 Grønhaug
- « 30 Sørhaug
- « 31 Litlasund
- « 32 Saltveit -
Ødegården
- « 33 Storasund
- « 34 Hemmingstad
- « 35 Rossabø
- « 36 Sakkastad
- « 37 Vibrandsøy
- « 38 Hasseløy
- « 39 Risøy
- « 40 Sentrum

Gardsnummer i Haugesund. Namna er førde opp etter skrivemåten til Alf Saltveit. Gardsnummer 40 omfattar fastlandsdelen av Haugesund kommune før samanslåinga med Skåre i 1958. Grafikk Kjell Olsen, Haugesund kommune.

Gravrøys

Dei la han der
mellom lyngkledde tuer
og oppmura kampestein
på ei høgde med utsyn
i alle retningar.

Som ei blindeskrift
strauk sola kroppen hans,
heitna over hovudet
om morgonen, svalna
då ho kom til føtene.

Stoffa hans fordøyddest
i varm vassdamp,
hjernen hans gjæra
under det tyngjande stengslet
der han venta

til det tæremerkte kraniet
hadde overvintra
i eit rotna hårreir.
Det vart røva, gjort reint
og dekt til igjen.

før han rømde
frå dei mørke knoklane
og gøymde seg i lendet.
Ein høvding, sa ein
som skimta han i ein skrent.

Alf Saltveit

eller om det dreier seg om eit steinete område. Eller er det personnamnet Stein som me har med å gjera? Her kan sikkert dei kunnige stridast.

Men **Gard** er eintydig. Det er ein stad med inngjerding. På våre kantar av landet seier ein tilmed steingard om eit steingjerde. At gard også tyder gardsbruk, og i dette høvet til og med kongsgard, endrar ingen ting på dette.

Eit namn som dukkar opp mange stader er **Hauge**. Det tyder haug eller haugar. Det er denne garden som har gjeve namn til byen Haugesund. At Harald Hårfagre etter vår eldste skriftlege kongesoge, Ågrip, er hauglagd her, gjer denne staden særleg interessant.

Eit vanskeleg namn å tyda er **Veste**. Det har gjennom tidene vorte skrive som Vesta, Wadstaid og Wiste. Første delen av ordet kan koma av ve (offerplass) eller av vidr (ved). Heller ikkje den andre delen er eintydig. Det kan dreia seg om stad eller stod (stø). Ein kan ikkje vera heilt sikker på korkje det eine eller det andre.

Endå dunklare er **Røvær**. Det har vore skrive som Rodebergh og som Roffuer. Somme meiner at det kan ha noko med folket ryger å gjera, og at det same gjeld eit namn som Ryvarden i Sveio. Det er lite som tyder på det. Lite truleg er det òg at det har med fargen raud å gjera. Men kanskje det seier eitkvart om vêr og klima på desse øyane ute mot Sletto. Kanskje at her ofte bles røft eller at sjøen ryk rått. Noko sikkert veit me ikkje.

Namna i byområdet Haugesund skaper ikkje store ordskiftet. **Litlasund, Stora-sund, Sørhaug** og **Grønhaug** forklarar seg godt sjølv. **Hemmingstad** er også greitt. Det er oppkalla etter ein mannsperson, Heming. Men sjølv mannssnamnet er interessant. Det kjem av ham. Og Heming tyder ikkje berre eit hamkledd menneske, men også ein person som har hell. **Sakkastad** (namnet må ikkje forvekslast med Stakkastad) er nok òg oppkalla etter ein person. Sokki kanskje, eller Sokkolfr?

Rossabø kjem av hross (hest) og bø. Det passar godt til staden, for her er store sletter med beitemark. Hesten hadde flere funksjonar før i tida og vart m.a. nytta i strid. Elles var kappriding vanleg, og Rossabø var sikkert ein høveleg stad til dette.

Sør-aust i kommunen ligg **Fedjedal**, som til vanleg kallast Skåredalen eller Dalen. Også her er det sletteland, og fedje tyder då også flat eng. Eldre skrivemåte er Fidtedall. Her kunne buskapen gå og feita seg. Attmed ligg **Tømmerdal**, der folk kunne gå og finna trevyrke. Mot sør finn me **Ørpetveit**. Det ser ut til at tveit har same tyding her som ved Saltveit. Også Ørpetveit vert skild av ei elv. Ørpe kan koma av jarpr, som tyder brun. Men yrpr er nok vel så sannsynleg her, sidan dette ordet eksisterer som elvenamn i Noreg. Det er rimeleg at elva er opphavet til nemninga her.

Endeleg kjem me til **Vassbrekke**. Staden er nemnd som Wadsbrechen i eit dokument frå 1723. Det skulle tyda ein hallebakke ned mot eit vatn, og det stemmer også med det me ser her.

Det må atter ein gong seiast at fleire av namna i dette oversynet er dunkle og kan tydast ulikt. At folk har tolka dei ulikt gjennom tidene, ser me av skrivemåtane. Elles må det vera klart at denne artikkelen berre omfattar «hovudgardar».

Langs havstranda

Når du rundar eit nes
eller stig over ein bergrygg,
ser du havet kantar seg,
legg seg til rette
innover ein våg eller ein fjord

eller også på land,
gråaktige pyttar
som augo til død fisk,
små krater med tidevatn
mot svaberg og lyngmark.

Ei salt reim
ligg fest til stranda
før ei ny flo kjem
snusande inn og tek imot
ei sydande melding
frå taregrodde steinar.

Vend deg mot havet, lytt:
Er det langskipa til kong Knut?
Eller er det koggane frå Lübeck?
Eller ei dunkande skøyte
på veg ut mot ein grunne?

Vend deg mot landet, sjå:
Straumsnes,
Tømmerhammar,
Årabrot
er på plass igjen
som vaktar.

Alf Saltveit

Utskilde jordstykke og gardsbruk med eigne namn er såleis utelatne. Det finst ikkje så få interessante namn også på desse gardane. Sætehaugen på Kalland, Hessberg ved Saltveit og Båsmyr på Førland er nokre døme. Det må òg nemnast at det på kvar enkelt gard finst ei rekkje med ulike namn som har historisk og kulturell interesse.

Kjelder:

Huglen, Reinhard og Andreas: Skåresoga 1-3. 1965
Haugesund folkebibliotek.

Lindøe, Kristen: Artiklar i Haugesunds Dagblad.

Steinsnes, Svein: Skåre kirke 1858-1958. Skåre menighet.

Informant:

Hagland, Johannes.